

ԲԱՐԿԵՆ ՉՈՒԳԱՍՉՅԱՆ

ՅՈՒՑԱԿ ՀԱՅԵՐԵՆ ՉԵՌԱԳՐԱՅ ՄԱՍՆԱՎՈՐ ԱՆՉԱՆՑ

1

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

(Փարիզ, Սիրարփի Տեր-Ներսեսյան)

ԺԳ դար

Թերթ՝ 296: Գրիչ և ստացող՝ Յովհաննէս: Նյութ՝ մագաղաթ: Մեծուքուն՝ $9 \times 12,5$: Գրուքյուն՝ երկսյուն: Գիր՝ բոլորգիր: Տող՝ 18: Մանրանկարչուքյուն՝ Մարկոս՝ 65բ, Հովհաննէսը Պրոխորոնի հետ՝ 222բ, Կիսախորաններ՝ 66ա, 225ա, լուսանցադարդեր՝ բուսական: Կազմ՝ չիբ: Պահպանակ՝ մագաղաթ 2 վերջից: Վիճակ՝ սկզբից և միջից պակաս թերթեր:

Ծանոթ. Չեռագիրը նախկինում պատկանել է Մաղաքիա արք. Օրմանյանին՝ անվանի արվեստագետ պրոֆ. Սիրարփի Տեր-Ներսեսյանի մորեղբորը: 1982 թ. մայիսի 15-ին Փարիզում հարգելի պրոֆեսորը տողերիս գրողի միջոցով մատյանը նվիրեց Մատենադարանին. գրանցվել է 10866 թվահամարի ներքո:

Հ ի շ ա տ ա կ ա գ Ր Ո Ւ Թ Յ Ո Ւ Ն Ե Ն Ե Ր

1. 64բ. Չտառապեալ գծողս յիսեսչիբ ի Տէր, զՅոհաննէս եղկ[ելի]:
2. 127բ. Չստացաւ սուրբ Աւետարանիս զՅոհաննէս և գծնող և զեղբարսն իմ և վարդապետս յիսեսչիբ ի Տէր աղաչեմ:
3. 222բ. Չտառապեալս Յոհաննէս յիշեսչիբ ի Տէր:

2

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

(Արթիկ քաղաք, Կարապետ Վահրամի Կարապետյան)

ԺԵ դար

Թերթ՝ 232: Գրիչ, ծաղկող և վայր՝ անհայտ: Նյութ՝ թուղթ: Մեծուքյուն՝ $12 \times 17,5$: Գրուքյուն՝ երկսյուն: Գիր՝ բոլորգիր: Տող՝ 22: Մանրանկարչուքյուն—Մարկոս՝ 68ա, Ղուկաս՝ 118բ: Սկզբնաթերթեր՝ 89ա, 119ա, 191ա: լուսանցադարդեր՝ բուսական: Կազմ՝ նոր, կաշեպատ տախտակ: Պահպանակ՝ թուղթ: Վիճակ՝ սկզբից, միջից և վերջից բազմաթիվ թերթեր ընկած:

Ծանոթ. Սույն ձեռագիրը 1829 թ. Արևելյան Հայաստան է բերվել Կարինի շրջանի Կան գյուղից և պահվել Կարապետյանների ընտանիքում:

Չեռագրի հասցեն մեզ տրամադրել է Երևանի պոլիտեխնիկական ինստիտուտի դասախոս, ճարտարապետ տիկին Ալեքսանդրա Երեմյանը:

1982 թ. հոկտեմբերի 22-ին քայքայված և հրդեհից տուժած այս մատյանը փոխադրվել է Մատենադարան, որտեղ ձեռագրագետ Օնիկ Եզանյանը խառնրված թերթերը վերադասավորել և ճշգրտել է ըստ բովանդակության: Չեռագիրը վերանորոգումից հետո վերադարձվել է տիրոջը:

Հիշատակաբան հետազայի

1. 67բ. Աւարտեցաւ սուրբ Աւետարանս սրբոյն Մինասայ տաճարին ձեռամբ Տէր Ոստիկայն վա[ր]դապետին: Գիրս որ ի մէջ տաճարին գրեցինք պահօք և պատարագօք երեք հատօք նուն շափօք շուր: Թվին հայոց Չե (1491)-ին սեպտեմբերին ժԸ (18), գծողս մի (ընդհատված):

2. 67բ. Յիշատակ է Աւետարան: Յիշատակ է թվին հայոց այս 22 (1521)—ին:

Մանր. Սույն նկարագրությունը կատարվել է 1983 թ. մայիսի 15-ին:

3

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

(Լուսակերտ (նախկին Թալիբօղլի) գյուղ, Արթիկի շրջան, Անուշավան (Արզուման) Հովհաննեսի Կարապետյան)

Փ Ե Ղ Ե

Թերթ՝ 316+1 (կրկ. 65): Գրիչ, ծաղկող և վայր՝ անհայտ: Նյութ՝ թուղթ: Մեծուրյուն՝ 14,5×21: Գուրյուն՝ երկսյուն: Գիր՝ բոլորգիր: Տող՝ 21: Մանրանկարչություն՝ Մարկոս՝ 95բ, Ղուկաս՝ 151բ, Հովհաննեսը Պրոխորոնի հետ՝ 244բ: Սկզբնաթերթեր՝ 96ա, 152ա, 245ա: Լուսանցազարդեր՝ բուսական և թեմատիկ: Կազմ՝ դրոշմազարդ կաշեպատ տախտակ՝ վրան արծաթյա երեք խաչեր և մետաղյա շորս ձեռքեր: Պահպանակ՝ թուղթ: Վիճակ՝ սկզբից, միջից և վերջից բազմաթիվ թերթեր ընկած:

Մանր. Սույն ձեռագիրը 1828 թ. բերվել է Ղարսի շրջանի Բագրամատ գյուղից:

Չեռագրի հասցեն մեզ տրամադրել է Արթիկ քաղաքի ճարտարապետ Ռազմիկ Հովսեփյանը:

1982 թ. հոկտեմբերի 22-ին քայքայված ու պատառոտված այս մատյանը փոխադրվել է Մատենադարան, որտեղ ձեռագրագետ Օնիկ Եզանյանը խառնրված թերթերը վերադասավորել և ճշգրտել է ըստ բովանդակության: Չեռագիրը վերանորոգումից հետո վերադարձվել է տիրոջը:

Հիշատակաբան հետազայի

244ա. Յիշատակ է սուրբ Աւետարանս նորաւիկն, հօրն՝ Շահպարտնիկն, մօրն՝ Զմբուրին, եղբարն՝ Խաչատուրին, թոռինն՝ Աստուածատուրին, կողակցին իւրոյ՝ Շամիխանին, դստերացն՝ Շահրիստանին, Կուլիստանին, Մարգարտին: Աւետարանս Սեբաստիացի ի Պախնանուկ գեղջէն կոչի:

Ով որ զսա ծախել կամի
 Կամ գրաւի զնել տանի՝
 Առցէ ըզմասն Յուզայի
 Եւ պատինն կայկնի:
 Ով որ ըզսա խնամ տանի՝
 Արջայութեան որդի կոչի,
 Ընդ առաքեալսն զասեօցի,
 Ամէն, ամէն և եղիցի:
 Հայր մեր, որ յերկինս, սուրբ եղիցի:

Մանր. Սույն նկարագրութիւնը կատարվել է 1983 թ. մայիսի 17-ին:

4

Ժ Ա Մ Ա Գ Ի Ր Ք

(Մարսել (Ֆրանսիա), Անդրե Սիսակյան)

ժԶ դար

Քերթ՝ [311]: Նշուր՝ թուղթ: Մեծուրյուն՝ 10,5×15,5: Գրուրյուն՝ միասյուն: Գիր՝ շեղագիր: Տաղ՝ 18: Մանրանկարչուրյուն՝ Գրիգոր Նարեկացի (°) 5բ (խիստ վնասված), սկզբնաթերթ՝ 6ա, հաշիւութիւն՝ 31բ (խիստ վնասված), ներսեւ Շնորհալի (°)՝ 62բ (խիստ վնասված), Հակոբ Մծբնեցի՝ 289բ, Պարսամ Ճգնավոր՝ 303ա, լուսանցազարդեր՝ ծաղկագիր, թռչնագիր և ավետարանական թեմաներով: Կազմ՝ կաշեպատ տախտակ: Պահպանակ՝ 2+2, թուղթ: Վիճակ՝ բավարար:

Մանր. Սույն նկարագրութիւնը կատարված է 1982 թ. մայիսի 5-ին Մարսելում:

5

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

(Արուվյան քաղաք, Դավիթ Հովհաննեսի Մելիքյան (Մելիքսեթյան)

ժԶ—ժԷ դար

Այս ձեռագիրը, որ «Թուխ մանուկ» է կոչվել, 1949 թ. Իրանի Թեհրան քաղաքում տեսել և նկարագրել է Վիեննայի Մխիթարյան միաբանութեան անդամ Հ. Համադասպ Ոսկյանը: Նկարագրութիւնը տպագրվել է «Հանդէս ամսօրեայում», 1953 թ., էջ 95—97:

Ձեռագրի վերջին ստացող Դավիթ Մելիքյանը (Իրանի Բուրվառ գավառի Գովզ գյուղից) 1968 թվականին Թեհրանից ներգաղթել է Հայրենիք: Դ. Մելիքյանի հասցեն մեղ է տրամադրել Իրանից հայրենադարձ Սալբի Կարապետյանը:

Ձեռագիրը տեսել ենք 1976 թ. սեպտեմբերի 18-ին: Որոշ ժամանակ անց այն հանձնվել է էջմիածնի Վեհարանի մատենադարանին:

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

(Քրիլիսի, Քյուրքչյան էդուարդ Արշավիրի)

Ստամպոլ

ՌԾԸ — 1609

Գրիչ՝ Միքայել Թոխատցի: Ստացող՝ Տեր Ստեփանոս Աղնաղալացի: Թերթ(°): Նյուր՝ Թուղթ: Մեծություն՝ 16×21,7: Գրություն՝ երկսյուն: Տող՝ 20: Գիր՝ բոլորգիր: Մանրանկարչություն՝ խորաններ 10, Մատթեոս, Մարկոս, Ղուկաս, Հովհաննես ավետարանիչներ, կիսախորաններ 4, լուսանցազարդեր, Թռչնադիր զարդագրեր: Կազմ՝ կաշեպատ տախտակ, վրան՝ Թիթեղյա մեծ խաչեր՝ անարվեստ: Վիճակ՝ բավարար, ջուր տեսած, կազմի երկրորդ փեղկը ջարդված, որի կեսը առանց կաշվի:

Մանր. Չիք էջահամարներ:

Հիշատակարան գրչի

(ԻՆ պրակ, 1ա) Փառք... Գրեցաւ սուրբ Աւետարանս թվին ՌԾԸ (1609) ի մայրաքաղաքն Ղստամպոլ ի դուռն կոմրուկու սուրբ Նիկողայոսին, առաջնորդութեան Կեսարացի Գրիգոր քաջ բարունապետին, Թագաւորութեանն Սուլթան Անմատին. Աստուած զիւր սուրն կտրուկ անէ, ձեռամբ անարժան Թոխացի Միքայելին ի վայելումն Աղնաղալացի Տէր Ղստեփանոսին || (ԻՆ պրակի 1բ էջ) (Թերթը պատուված, առաջին տողերը շիք)... և զկենակիցս, զննչեցեալս և զկեն... Աստուած զյիշող... է իւր միւս անգամ գալստեանն. ամէն. Հայր մեր: Այլև յիշեցէք զստացող սորին զՂստեփաննոս քահանայն և զհայրն իւր զԱրմպատն և զմայրն իւր զՓաշան և զմամն իւր զԱբե տիկինն և զիւր իրիցակին զՊահերին և զղուստրն իւր զԱբե տիկինն և վա... էծոցն զվարդապետն և զեղբայրն իւր զՎ.աան և զքոյրն իւր Շահմելիքն և զԿուպանարն: Գարձեալ յիշեցէք զհոգևոր եղբարքն զԹուրինն և զՊապանանն և զորդին իմ: Այլև յիշեցէք զյաշխատող սորին և Աստուած զյիշող յիշէ իւր միւսանգամ գալրստեանն. ամէն. Հայր մեր:

Չունի որ հրաման և իշխանութիւն զԱւետարանս զայս ի դումրէ (°) ձեռացն հանել ոչ յիմոց և ոչ յաւտարաց: Եւ թէ որ յանդգնի՝ զմասն Յուդայի ընկալցի. ամէն:

Հետագայի

(Առաջին պրակ, 4ա) Ես Տէր Խաչատուրս հրամանան Աստուծոյ թվին ՌՃՂԹ (=1750) ամսիեան մառտին. ամէն:

(ԻՆ պրակ, 2ա) Թվին Խաչատուրին իմացումն լինի, որ ՌՃՄԸ-ին (=1709) իշեալ է. Աստուած իւր կեանքն երկար առնէ և զինքն անփորձ պահէ ի շարեաց. ամէն:

Մանր. Սույն նկարագրությունը կատարվել է 1981 թ. դեկտեմբերի 10-ին Քրիլիսի քաղաքում: Ձեռագրի հասցեն մեզ հայտնել է Հայկ. ՍՍՀ Մինիստրների խորհրդի արտասահմանյան բաժնի աշխատակից Զավեն Սարգսյանը:

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

(Հրազդան, Միկրոշրջան, Շահմիրզա Սարգսի Կարապետյան)

ՌկԳ—1614

Քարաֆ գյուղ (Սպահանի շրջան)

Գրիչ և ծաղկող՝ Զաքարիա Վանեցի: Ստացող՝ Շաղոսկի: Քերթ՝ 266: Նյութ՝
թուղթ: Մեծություն՝ 25,5×20: Գույքություն՝ երկսյուն: Տող՝ 25: Գիր՝ բուրգիր:
Մանրանկարչություն՝ վեցօրյա արարչագործություն՝ 1բ, 2ա, 2բ, 3ա, 3բ, 4ա,
4բ, 5ա, 5բ, 6ա, Ավետումն՝ 6բ, Մկրտություն՝ 7ա, Պայծառակերպություն՝ 7բ,
Ոտնալվա՝ 8ա, Խորհրդավոր ընթրիք՝ 8բ, Բժշկություն անդամալուծին՝ 9ա,
Մատնություն՝ 9բ, Զոհաբերություն Աբրահամու՝ 10ա, Հոգեգալուստ՝ 10բ, Հա-
րություն Քրիստոսի՝ 11ա, Համբարձումն՝ 11բ, Քրիստոսը գահի վրա՝ 12ա, խո-
րաններ 10, Մատթեոս՝ 19ա, Մարկոս՝ 87բ, Ղուկաս՝ 131բ, Հովհաննես՝ 203բ,
ավետարանիչներ, սկզբնաթերթեր՝ 4, լուսանցազարդեր, թռչնագիր զարդագրեր:
Կազմ՝ կաշեպատ տախտակ: Վիճակ՝ սկզբի 10 թերթերը և կազմի մի մասը
այրված:

Մանր. Ձեռագրի հասցեն մեզ է տրամադրել հրազդանցի գրքասեր Մելիք-
սեթ Պողոսյանը:

Հ ի շ ա տ ա կ ա ռ ա ն

Գրչի

356ա. Փառք անսկզբնական հար և որդւոյ և հոգւոյն սրբոյ, այժմ և
անգրաւ յաւիտեանս յաւիտենից, ամէն: Սովորութիւն է աստուածային արանց
միշտ և հանապազ խոկեալ աստուածային պատուիրանս ի տրէ և ի գիշերի,
միշտ զվերինն խորհել, ուր Քրիստոս նստի ընդ աշմէ Աստուծոյ:

Եւ վասն բազում պատճառի բազումք փափագին ջերմեռանդ սիրով և յրդ-
ձալի ցանկութեամբ արդիւնայ և գործս կատարեալ: Նախ վասն յաւիտենական
և անմահ կենացն զանցաւորս արհամարհեն և զայն ստանան կեանս, որ մնա-
ցական է: Որպէս ասէ Տէրն՝ Երթայք գործեցէք մի ղկորստական կերակուրն,
այլ կերակուրն որ մնայ ի կեանսն յաւիտենականսն: Երրորդ զի հրամայէ Տէրն՝
Գանձեցէք ձեզ գանձս ի յերկինս, ուր ոչ ցեցք և ուտիչք ապականեն և կամ
գողք ական հատանեն և գողանան: Գրեմք ղգիրս աստուածային, որ զամն-
նայն գանձ և զամենայն բարիքն ի յինքն պարունակեալ ունի: Նախ զվերին
իմաստութիւն և ապայ զամենայն սբանշիլայգործութիւնս որ ի սմայ: Երրորդ
վասն անջինջ յիշատակութեան առաջի Աստուծոյ, որպէս ասէ մարգարէն՝ Երա-
նի ոք ունիցի զաւակ ի Սիոն և ընդանի յԵրուսաղէմ: Զորրորդ վասն քառու-
թեան և թողութեան մեղաց մերոց բարեխաւս, որպէս ասէ մարգարէն՝ զՄեղս
քո ողորմութեամբ քաւեսցես և զանարէնութիւն քո տրաւք տնանգաց:

Քրիստոս գթած և ողորմած
Քրիստոնէից Տէր Աստուած
Զողորմութեան քո ղգուն բաց,
Լուր տառապեալ քրիստոնէացս:
Յամէն ղիմաց ենք մեք նեղած,
'Ի ամէն ազգաց կոխան եղած.
Եկեղեցիք բազումք բակած,

Բազում խաչեր է խորտակած,
 Գիրք է Աւետարան գերի վարած,
 Կանաչը և ազալը գերի վարած,
 Գիշեր ցերեկ կմք վարանած,
 Անայրենիկալ և զարհուրած
 Եւ ոչ ոնիմք հանգստութիւն,
 Այսպիսի կամք տարաշկուած
 Եւ այսպէս կմք ի տարտարոս,
 Որպէս զնաւ ի մէջ յայեաց,
 Է սայ ամէն ի մեր մեղաց,
 Որ բարկացար Հայոց ազգաց:

Ի Թվականիս հայկազան տաւմարիս ՌՄԳ ամին (1604) և փոքր Թվականին Հոռմայեցոց Մ. և ՂԲ. ամին, ի ժամանակիս, յորում Շահ Ապաս արքայն պարսից եկեալ պաշարեաց զՔարւէզ և կոտորեաց զաւրս տաճկաց, բան զի գնացեալ էին Ալի փաշէն և ամենայն զաւրս տաճկացն ի Քարւիզոյ ի Նախշուանայ, ի յԵրեւանայ ի վերայ Ղազի բէկին ի Սալմաստ և ի դառնալն նոցա զամենեսին սրայխոնոն արարեալ զնոսա և բազումք ի քրիստոնէիցն անդ կոտորեցին և առեալ զբազարն Գայէվրէժ և անցեալ գնաց էառ զՆախիջևան և անցեալ գնաց ի յԵրեւան և պաշարեաց զնա ամիսս Թ. և հարկի կացուցեալ էառ զբազարն: Բայց չէ փոյթ երկարել մեզ զպատմութիւն մարտի պատերազմիս այսորիկ, այլ եկեսցուք ի Քարւէզ և ասասցուք փոքր ի շատէ զնեղութիւն և զշարշարանս քրիստոնէից ազգիս, թէ զինչ եղև ընդ մեզ: Քանզի ել հրաման արքայէն թէ ով որ յաւժարեսցի բնակիլ աստի՛ կացցէ, և ով որ ոչ յաւժարեսցի՝ երթիցեն իւրաքանչիւր յիւրեանց: Յայնժամ բազումք ի հայոց և տաճկաց յուղի անկեալ գնացին ի ճանապարհ զաւուրս Բ. իսկ անաւրէն պարոնայք քուրդ ազգին զամենեսին զնոսա զայրսն սպանեցին և զկանաչսն և զտղայսն գերի արարին և զայն տեսեալ ճեղճ և ողորմեալ ազգս Հայոց յահ և յերկիւղի կայաք ի տուէ և ի գիշերի լային հանապազ, հայրք ի վերայ զաւակաց իւրանց միշտ և հանապազ վտարանդեալ կային թէ զինչ լինիցիմք: Յայնժամ ողորմած և մարդայսէր Աստուածն որ ոչ կամի զմահ մեղաւորին, արկեալ գութ ի սիրտ արքային՝ ետուր հրաման հայոց թէ հայք ազատք են. բայց երթալոյ ումեք հրաման չկայ, թող որ կացցեն աստի մինչև ի գարունն և յորժամ ի մարտ ամիսն մտանիցին՝ ամենեքեան ելեալ գնացեն ի Շաւր քաղաքն, որ է Ասպայան: Յայնժամ տառապեալ ազգս հայոց զայն լուեալ ուրախացար յուրախութիւն մեծ և փառս տուեալ Աստուծոյ արհնեցար զարարիչն մեր և յորժամ եղև գարուն եղ հրաման ի յարբայէն, զի զազգս հայոց ի թիւ բերցեն և արարին զհամարք, իմացան՝ ԳՃՌ. անձինք էին և տրին նաճաղայ և բերին ուղտք և այլ տաւարք թագաւորական և վեր առեալ զազգս հայոց բերին ի Ասպայան. բայց ազգն պարսից ոչ սիրեն զազգս մեր: Այժմ այսպէս կմք և զապագայն Աստուծոյ միայն է գիտել:

Այժմ ասասցուք թէ ինչ եղև առ ազգս հայոց, զի ել հրաման յարբայէն, զի երթիցեն և գերեցեն զտունս հայոց և գնացեալ գերեցուցին զԿարս, զՇիրակունիս, զԲասեն, զԿաղզրուան, զԱղջայղալէն, զԱլաշկերտ, զՔալաթու, զԵնուս, զՄալազկերտ, զՏիբլիս, զՏումանիս, զԶլղր, զԱրտայխան, զԿոլայ, զՇաքի, զՇուան, զԱմախի, զԲանակ, զՓառկերտ, զՅուխտիք, զՄամուլան, զՔանիսուն, զՍեպեր, զՔէրջան, զԿամախ, զՎան, զԱրենէ, զԱրծկէ, զԲերկրի, զՈստան, Զա-

բիշառ, զԵրեւան, զՆախշուան, զՋուղայ, զԱղբակ, զՍալմաստ, զՔարեզ, [զ]Գանջայ մինչեւ ի Դամուրղափու: Եւ այլ բազում գեաղ եւ բաղաք, զոր ոչ կարեմք ընդ գրով արկանել, զի ի Դարէվրէժու մինչեւ ի Քէոզորոյապալիս, որ Արզում կոչեն, անմարդայրնակ արարին եւ Երեւանայ մինչեւ ի Քարեզ ԿՏ. գերի արարին, թող զայլան եւ զոմանս սրայխոխոն արարին, զոմանս սովալչուկ զոմանս գետայհեղձ եւ զոմանս բրբայհեղձ եղեն, զոր ոչ կարեմք ի թիւ բերել եւ համարել: Այլ Աստուածն որ ստեղծեալ է, նայ բովանդակէ զնոսա: Զի զամենայն աշխարհն հայոց աւերեցին եւ գերեցուցանելով, այրելով եւ սպանանելով եւ զայն տեսաք խաւարեալ աշաւք մերովք եւ խոր խոցի սիրտ մեր եւ դալարին աղիքն մեր, զի այս ամենայն եկն ի վերայ մեր վասն մեղաց մերոց, բայց ճար շունիմք քան զՔրիստոս, փառք բիրապատիկ նմայ, գոհութիւն յաւիտեանս ամէն:

Արդ գրեցաւ եւ նկարեցաւ եւ կազմեցաւ սուրբ եւ հրաշալի եւ զսքանչելայգործ Աւետարանս ի Ռ. եւ ԿԳ. (1614) թուին հայկազ[ե]ան տաւարին եւ հոովմայեցուց փոքր թվին ԳՃԲ. ամին ի յաշխարհս պարսից ի յերկիրս Գանդմանայ, որ է ի հուրմն Ասպայանայ, ի գեաղս Քարաք, ի դուռն Սուրբ Աստուածածնին, ձեռամբ Զաքարիայ իրիցոյ վանեցոյ:

Արդ ցանկացող եղև սուրբ Աւետարանիս հաւատարիմ եւ աստուածայսէր կինն Շաղոսկի եւ ստացաւ զանանց մեծութիւն եւ զանատիկ փարթամութիւն ի հալալ արդեանց իւրոց, ետ նկարել եւ երանգ երանգ գունով զարդարել զսուրբ Աւետարանս հաւատարիմ կինն Շահոսկի յիշատակ իւր եւ ծնաւդաց իւրոց՝ հարն Բանանդուտին եւ մարն Փաշաշանին եւ իւր կողակցինն Միրզին եւ որդւոյն Կիրակոսին եւ միւս որդւոյն Սարգսին, եւ միւսոյն Աւաթին եւ զստերացն Դաւաթին եւ ամենայն արեան մերձաւորացն առհասարակ ամէն: Դարձեալ յիշեցէք զառաջ յիշեցեալսն ի Քրիստոս զՇահոսկինն եւ զեղբարքն զՊապիկն եւ զՄկրտիչն եւ զՄիրզէն եւ զիւր ամենայն արեան մերձաւորսն առհասարակ, զորս յիշեցաք եւ որք մնացին յիշեցէք եւ Աստուած զձեզ յիշէ ամէն: Այլ եւ յիշեցէք ի մարրափայլ յաղաւթս ձեր զանպիտան գծողս եւ զծնաւդքն իմ զՏէր Յովաննէսն եւ զՈւլա խաթուն եւ զկողակիցն իմ զՄահմուտ խաթունն եւ զքեռինն իմ Զարիշանն եւ զաշակերտն իմ զՄելիֆոնն եւ զհոգեւոր հայրն իմ զՏէր Յակոբն զուսուցող գրիս եւ արուեստիս: Յիշեցէք եւ Աստուած ողորմի ասացէք եւ Աստուածն որ առատն է ի տուրս բարեաց ձեզ յիշողացն եւ մեզ յիշեցելոցս առհասարակ ողորմեսցի ի միւս անգամ զալստեանն իւրում. ամէն: Հայր մեր որ յերկինս ես:

85ա. Յիշեցէք ի Քրիստոս զստացող սուրբ Աւետարանիս զհաւատարիմ կին զՇաղոսկինն եւ զկողակիցն իւր զՄիրզէն եւ զտղայրն իւր զԿիրակոսն, զՍարգիսն եւ զԱւաթն եւ զզուստրն զԴաւաթարն ու զամենայն արեան մերձաւորսն, յիշեցէք եւ զՇաղոսկու եղբարքն զՊապիկն, զՄկրտիչն, զՄիրզէն եւ զննչեցեալսրն առհասարակ, որք յիշեցաք եւ որք մնացին եւ Աստուած զձեզ յիշէ ի միւս անգամ զալստեանն. ամէն: Գրեցաւ Ռ. եւ ԿԳ թիւն եւ Քրիստոսի փառք յաւիտեանս ամէն:

121ա. Գրեցաւ, նկարեցաւ եւ կազմեցաւ սուրբ եւ հրաշալի եւ սքանչելայգործ Աւետարանս ձեռամբ Զաք[արի]այ անարժան վանեցոյ իրիցոյ ի յաշխարհս պարսից ի յերկիրս Գանդմանայ, որ է ի հուրմ Ասպայանայ ի գեաղս Քարաք, ի դուռն սուրբ Աստուածածնին, ՌԿԳ թվին:

129ա. (տարբեր գրով)

Զեոքս զնայ տեղն երեւայ,
 Մարմինս փտեալ փոշի դառնայ,
 Գիրս յիշատակ առ ձեզ մնայ,
 Քէպէտ խոշոր է գիր սորայ,
 Այլ զիրբնթերցող գիտենայ,
 Յերբ բանաս ընթեռնուս զսայ,
 Մի բերան զգծողս յիշեայ,
 Քէ զանունն անգէտիս խնդրես, նա,
 Զարարայ է բեզ ծառայ:
 Ով ինձ ասէ մի ողորմի,
 Յիսուս Փրկիչն իւրն ողորմեայ
 Եւ պարգեւէ զանանց բարին,
 Որ յախտեան երթայ մնայ, ամէն.

Հայր մեր (ապա բնագրի գրով)՝ «Յիշեցէք ի սուրբ յաղաթս ձեր զհաւատարիմ կինն զՇաղոս[կ]ին եւ զԾնաւորն իւր զԲաճանդաւուն եւ զՓաշաշանն եւ զայրն իւր զՄիրզէն եւ զորդիքն զԿիրակոսն, զՍարգիսն, եւ զԱւաֆն, զդուստրն զԴաւլարն եւ զեղբարքն զՊապիկն, զՄկրտիչն, զՄիրզէնն եւ զամենայն ննչեցեալսն առհասարակ յիշեցէք եւ Աստուած զձեզ յիշէ ի միւսանկամ գալստեանն: Ամէն: Հայր մեր, որ յերկինս ես...:

200ա. Յիշեցէք ի Քրիստոս զհաւատարիմ կին զՇաղոսկենն, որ ստացաւ զսուրբ Աւետարանս յիշատակ իւր եւ ծնողացն Բաճանդաւուն եւ Փաշաշանին եւ կողակցին Միրզին եւ զաւակացն Կիրակոսին, Սարգսին, Աւաֆին, դստերն Դաւլ[ւ]արին եւ Շաղոս[կ]ու եղբարց Պապիկին եւ Մկրտիչն, Միրզին եւ ամենայն արեան մերձաւորացն առհասարակ ամէն. գրեցաւ ի Ռ եւ ԿԳ թվին ձեռամբ Զաֆարայ Վանեցոյ երիցոյ յիշեցէք եւ Աստուած զձեզ յիշէ ի միւսանկամ գալստեանն, ամէն:

355բ. (նախ՝ ծածկագիր, ապա տարբեր գրով): Գրեցաւ նկարեցաւ, կազմեցաւ սուրբ եւ հրաշափառ եւ հրաշաղարդ եւ հրաշալի Աւետարանս ի ՌԿԳ թվին հայկազեան տաւմարին եւ հոովմայեցոց փոքր թվականին ՅԲ. ամին եւ մեծ թվին ՌԳՃԿԶ ամին ի դառն եւ ի նեղ ժամանակիս, որ թագաւոր մի ի պարսից եղեայ[լ] Շահ Արաս անուն եւ զաշխարհս հայոց աւերեաց եւ աչրելով աւերելով գերայցոյցանելով, այսպէս եմք ի տառապանս եւ զապագայիցն Աստուծոյ միայն է գիտել:

Զեոքս զնայ, տեղն երեւայ,
 Մարմինս փտեալ փոշի դառնայ,
 Սայ յիշատակ առ ձեզ մնայ,
 Քէպէտ խոշոր է գիր սորայ,
 Այլ զիրբնթերցող գիտենայ
 Երբ որ բանաս կարգաս զսայ,
 Մի բերան զգծողս յիշեայ:

360ա. Յիշեցէք զՄիրզի ծնաւորն զհայրն Բէկաղէն եւ զմայր Խազրէվարդն եւ զՏէր Խաշատուրն, զՏէր Մելիփսէքն, Բարսեղն, Ամիրն, Ընթատակէսն, Ամիրջանն, Ամիրբէկի ծնաւորն, պապն Ղուզիկն, հայր Վիւապաուր, Ամիրբէկին կողակիցն Աղասուրբանն, դստերքն Թանկխարունն, Եղիսարէքն, Անրառամբն,

Կարիանէն, Քրիստոսատուրն, Միրումն, Ուլուբաբէն, Ամիրբէկի բուրն Եղապետն, զՍալարն, զԿիրակոսն, [զ]Ուրբուրեկն, զՋալն, զՅակոբջան, զՍարգիսն, զՈւլէն, զԽորամշան, զԽավաղեղն, զՋանդուլի:

Հետագայի

ա

130ա. թիւն 1852 փետրվարի 25. Սանգիբարանցի Տէր Կարապետա Յօնանին հանդիպեցայ ի սոյն Աւետարանողս և ցանկացեալ եմ աստ ունենալ զանունս իմ մնալ ի յիշատակ: Ով եղբայ[ր]ք իմ, զայս կարդալով մեղաւորիս միտ բերելով միով բանիւ զիս յիշելով լիցիք յիշմանն արժան գոլով:

բ

Ճբ. Սոյն ս. Զօրատր Աւետարանիս վերջին ստացողք Թովմա և Սարգիս Կարապետեան և իրենց որդիք Դհարմիրգա Թովմասի և Շահմիրգա, Ներսէս և Վաղարշակ Տ. Կարապետյաններ 1916 թ. Փերիայի գիւղերից թալանած հայերից պարսիկ անունով Միրզական բախտիարցուց ստացան մեծ արժեքով, որ իրենց անվանք սեփականութեան գանձ ու պատիւ շահեցին բոլոր հայ շրջանում: Եւ ամենայն հսկողութեամբ ու մեծ երկիւղով ու յարգի պահում իրենց յատուկ սենեակում և ամեն տեղերից հայ ուխտաւորներ ուխտի են գալիս ու իրենց փապակն առնում:

Եւ ահա այսպէս մօտ երեսուն տարի ծառայել ու պահել ս. Աւետարանը մինչև ս. ներգաղթին դէպի մայր հայրենիք 1947 թ., ուր և յիշեալներս մեր քնտանիքով սերտ սիրով ու մեծ գերդաստանում գնացինք Հայաստան:

Թող ամէն մի կարգացող ունկնդրի ու մեզ յիշի ամէն:

Թովմաս և Սարգիս Կարապետեան

գ

Ճա. Շահարասեան գաղթի բերած հայերս Պարսկաստան 1605 թ. մեր նախնիք ապրեցին պանդուխտ հալածեալ վիճակում: Թէկուզ հայրենիքի վառ կարօտով մեռան ու թաղեցին օտար հորիզոնում, բայց իրենց հայրենակէզ ս. աւանդը մեզ սովբեցրին, թէ շմոռանաք հայ որդիներ ձեր մայր հայրենիք ու կգայ աւետեաց մի օր ներգաղթը դէպի մայր երկիր: Ահա անցնելով որդից որդի մինչև օրս, մինչև արժանացանք, թէև նորա երազեցին, ափսոս շտեսան ս. ներգաղթը:

Իսկ 1945 թ. հոկ. հնչեց մայր հայրենի հրաւերն իւր պանդուխտ զաւակներին: Օհ թէ ինչ անպատում ուրախ առիթ տեց նժդէ՛՛՛ սրտերիս ու 1946 մեծն Ստալինեան կարգերի շնորհիւ ու հայ բաղիզարների* անդուլ գործունեութեամբ բացեց ս. ներգաղթի ճամպան: Նախ սկսեց Գափլայ ու Բուրվարի շրջանից: Նոյն թիւ օգոստոս ամսին մեկնեց առաջին կարաւանը. Զառնա, Գուրջի, Բաղ-

* Հավանաբար նկատի ունեն այն պատվիրակներին, որոնք Հայաստանից Իրան էին գնացել ներգաղթը կազմակերպելու համար:

Վօլդի, Չշաղալ, Մարգիան, Ռոկնարաղ, Փրչողան, Ղաթաթ և Տի մաս էլ Բուրվար, Քունսուր, Չարբաղ, Ջանխոշ, Բուրֆ, Անավշ, Շավրավա, Փարհա և Չարթալ, Օրթաշիման:

Իսկ 1947 թ. նորից սկսեց կարաւանը, թէև բոլոր հայրիքաղած (հայրենարաղծ) հայերն նախօրոք ծախել ու պատրաստել էին: Մի տարի անգործ մնալուց չետոյ վերսկսեց (...), նախ (...) Արարիֆ, Մուղանակ, Կուրան, Սանգսֆիղ, [Ղարա]Ֆիարիզ, Ֆարաջարաղ (...) ուրախութիւնով մեկնեցին մայր հայրենիք (...). այս մեր ճանապարհորդութիւն և Չեղ ապագայի (...):

դ

13ա. Սոյն ս. Զօրաւոր Աւետարան ներգաղթի պատճառի, որ շահողուց Բուրարուց մնացեալ 6 գիւղն դէպի մայր հայրենիք ներգաղթելու, բուրարուց չէցին Թովմաս և Սարգիս Կարապետեանք. Թովմասն դէպի Քեազազ գաւառն Արասարաղ գիւղն բնակեց մինչև մէկ տարի՝ 1947 մայիս 22-ին, Արասարաղից շեց Թեհրան 1949 մարտ 22-ին: Նաև Սարգիսն շեց դէպ Չափլաղ[ի] Չառնայ գիւղն 1947 օգոստոս 6-ին և Չառնուց շեց Թեհրան 48-ի ապրիլի 6-ին: Մեծ տառապանքով և շարշարելով գրադեցին իրենց ապրուստին, որ իրենց նախկին ապրուստն գիւղատնտեսութիւն բոլորովին ձեռքից ելած. այդ շարշարանքին դիմեցին (= դիմացան):

ե

5բ. (Այրված...) [ըն]տանիքը շահողուցով հայրենիք գնալու (...) Թեհրանում միշտ ծառայելու (...) ի չիշատակ Թովմաս և (...) իր (...) [Շահ]միրզէ 1961 թ. (...) ապրիլի 14:

զ

201ա. 1961 ապրիլի 14:

Թովմաս և Սարգիս Կարապետյանները աւանդ դրան Սուրբ Դրիգոր Լուսաւորիչ եկեղեցին Թեհրան շրմարիլէ թաղամասում, բայց դժբախտաբար անգղուշութեան պատճառով վառեց: Շահմիրզա Սարգսի Կարապետեան, Ներսէս Սարգսի Կարապետեան, Վաղարշակ Սարգսի Կարապետեան, Դարմիրզա Թովմասի Կարապետեան, Կարապետ Արմենակի Կարապետեան:

ը

1968 ապրիլի 29.

Սուրբ Զոռաւար Աւետարանը բախտ վիճակեց հայրենիք վերադառնա իր սուրբ (...) դա մեր հանձնական պարտքն է հայր[ե]ն[ի]քին:

Մանոր. Չեռագիրը կոչվում է «Ս. Զորավոր Ավետարան»:

1949 թ. Թեհրանում տեսել և նկարագրել է Վիեննայի Մխիթարյան միաբանութեան անդամ Հ. Համազասպ Ոսկյանը: Նկարագրութեանը և գրչի հիշատակարանն ու հիշատակագրութեանները բազմաթիւ սխալներով տպագրվել են «Հանդէս ամսօրեայում», 1953, էջ 97—102:

Զաքարիա գրիչը իր սույն հիշատակարանը նախապես գրել է 1611 թ.

ընդօրինակած Ավետարանում, որ ներկայումս պահվում է Մաշտոցյան Մատենադարանում (№ 5345): Տպագրված է «Յուդայի ձեռագրաց Վասպուրականի», կազմեց Ե. Լալայան, պրակ Ա, Քիֆլիս, 1915, էջ 839—842, ինչպես նաև «Հայերեն ձեռագրերի ժէ դարի հիշատակարաններ», կազմեցին Վ. Հակոբյան, Ա. Հովհաննիսյան, Երևան, 1974, էջ 410—414:

Սույն նկարագրությունը կատարվել է 1976 թ. օգոստոսի 29-ին:

8

ՅՈՎՀԱՆՆՈՒ ԵՐԶՆԿԱՑԻՈՅ ԱՍԱՏԵԱԼ «ԵՐԱՏ ՀԱՍԱՐԱԿԱՅ»

(Մարսել (Ֆրանսիա), Հայկազ Մարտիրոսյան)

Քարածեռ անապատ

ՌՃԼԵ = 1686

էջ՝ 412: Գրիչ՝ Արանն արեղա: Ստացող՝ Առաքել Ետհանցի: Նյութ՝ թուղթ: Մեծություն՝ 17,5 × 22: Գրություն՝ միասյուն: Գիր՝ բոլորգիր: Տող՝ 27: Մանրանկարչություն—սկզբնաթերթ՝ գլխազարդ, ծաղկազիր լուսանցազարդեր: Կազմ՝ դրոշմազարդ կաշեպատ տախտակ: Վիճակ՝ լավ:

Մանր. Ձեռագրի վերջին ստացող Հ. Մարտիրոսյանը խոստացավ գալ Երևան և մատչանք անձամբ նվիրել Մատենադարանին: Նա իր խոստումը կատարեց 1983 թ. սեպտեմբերի 9-ին: Ձեռագիրը գրանցված է 10905 թվահամարի ներքո:

Սույն նկարագրությունը կատարվել է 1982 թ. մայիսի 26-ին Մարսելում:

Հ ի շ ա տ ա կ ար ա ն

Գրչի

էջ 408. Փառք... Որ էտ կարողութիւն մեղապարտ և անարժան գրչիս Արսէն արեղիա, հասանեալ արտ հոգևոր և աստուածաբնար ամենալի սեղանոյս և ծաղկերանճ և անուշահոտ բուրաստանիս, ի թրիսն հայոց ՌՃԼԵ (1686) ի կաթողիկոսութեան տեանն Եղիայգար բարունապետին և առաջնորդութեան մերոյ Աւետիս վարդապետին և Զ (Ե) անձ կրանաւորացրս, որ կամք ի յայս Քարածեռ անապատիս, որ կոչի Կարմիր վանք և սպասաւորեմք Սուրբ Կարապետու և աստուածընկալ Սուրբ Նշանիս, ամէն:

Յիշատակ է սուրբ գիրքս ի սուրբ ետհանցի Առաքելին և հօրն Աւատանին և մօրն Հերիֆին և կողակցին իւրոյ Աննային և եղբարցն Վարդապետին, Սանփանոսին և Պետրոսին և իւր որդոյն Պարոնին, Արգիմանին և դստերն Լուսնեկան: Եւ Առաքել հրամանաւն Աստուծոյ և սուրբ հայրապետաց կանոնաւն Գ(3) անգամ զի յայտնի եղև բանն Աստուծոյ զի առաւ կին և յետոյ սղջմամբ և հառաչմամբ և արտասուութեամբ հայցէր բահանայից թողութիւն և սրբտալի փափագմամբ խնդրէր սուրբ հաղորդութիւն, զի հալալ արդեանցն ետու և էտ գրել և եղ յիշատակ ի դուռն Սուրբ Յոհաննու, զի վարձս ի յԱստուծոյ առցէ, ամէն:

Ով որ ազգ և ազինք կամ որդիք յանդգնին կամ աւժտեն կամ գրաւական դնեն կամ զյիշատակարանս կտրեն, սրբեն և բերեն, կտրի իւր յոյսն արքա-

յութեան, սրբի և քերի աղօթքն և ողորմութիւն ի վերջին ատուրն ահեղ առաջի ատենին Քրիստոսի, զպատիժն Կայենին կրեսցէ և զմասն ընդ Յուդային առցէ և ընդ խաչհանողացն դասեսցէ, ամէն: Դարձեալ յիշեսջիք ի մաքրափայլ աղօթս ձեր զեղկելի մեղապարտ և անարժան, սուտանուն Աստուծոց գծուծ գրչակս և դուք յիշեալ լիցիչիք առաջի ատենին Քրիստոսի Ամէն: Հայր մեր որ յերկինս:

9

ՄԱՍՈՒՆՔ ԱԻԵՏԱՐԱՆԻ

(Արենի գյուղ (Եղեգնաձորի շրջան), Պավել Մամիկոնի Ղազարյան)

ժէ դար

Քերք՝ 83: Նյութ՝ թուղթ: Մեծութիւն՝ 21,2×15,3: Գրութիւն՝ երկսյուն: Գիր՝ բոլորգիր: Տող՝ 21: Մանրանկարչութիւն՝ ծաղկագիր և թռչնագիր լուսանցազարդեր: Գլխատառերը՝ թռչնագիր: Վիճակ՝ անմխիթար, թերթահան, անկազմ, բազմաթիւ թերթեր պակասում են, թերթերը խառն:

Մանր. Չեռագրի տեր Պավել Ղազարյանը պատմում է, որ շուրջ 400 (°) տարի այս մատյանը եղել է իրենց գերդաստանի սեփականութիւնը: 1912 թ. Ավետարանը բռնի կերպով տարվել է Բոնակոթ և այնտեղ էլ մաս-մաս է արվել: Պ. Ղազարյանի մեծ մոր թախանձանքներով մի մասը ետ է տրվել սկզբնական տիրոջը:

Սույն նկարագրութիւնը կատարվել է 1983 թ. օգոստոսի 26-ին:

10

ՆԵՐՍԷՍ ՇՆՈՐՀԱԼԻՈՅ ԲԱՆՔ ՉԱՓԱԻ

(Փարիզ, Սամվելյաններ)

ժէ դար

Քերք՝ 328: Գրիչ՝ խասպեկ դպիր: Նյութ՝ թուղթ: Մեծութիւն՝ 9×12: Գրութիւն՝ միասյուն: Գիր՝ բոլորգիր: Տող՝ 20: Մանրանկարչութիւն՝ ճակատազարդեր՝ 1ա, 101ա, 139ա, 182ա, 234բ, 296ա, լուսանցազարդեր՝ բուսական: Կազմ՝ դրոշմազարդ կաշեպատ տախտակ: Պահպանակ՝ 2÷2, մազաղաթ: Վիճակ՝ շատ վատ, ցեցակեր:

Մանր. Չեռագիրս նախկինում պատկանել է Հրանտ Սամվելյանին: 1982 թ. մայիսի 25-ին Փարիզում Սամվելյանի դուստրը՝ Ալիս Ասլանյանը և որդին՝ Սամվելյանը տողերիս գրողի միջոցով մատյանը նվիրեցին Մատենադարանին. գրանցվել է 10867 թվահամարի ներքո:

Բովանդակութիւն

1. 1ա—100ա. Յիսուս որդի հօր միածին և ճառագայթ կերպարանին...
2. 101ա—138բ. Բան հաւատոյ ոտանաւոր տաղիւ շափոյ—նոստովանիմ Աստուած ըզհայր...
3. 139ա—180բ. Շարադրութիւն հոմերական վիպասանութեամբ սակս

Հայկազեան սեռի և Արշակունեացն զարմի ի սկզբանցն մինչև ի վախճան.—
Պարտապան է հար որդի...

4. 181բ—234ա. Ողբ Եղեսիոյ—Ողբացէք եկեղեցիք հարսունք վերին առա-
գաստի...

5. 234բ—252բ. Բարձրացուցէք ըզտէր Աստուած մեր միաբան...

6. 253ա—260բ. Յաղագս յերկնի[ց] և զարթուց նորա...

7. 260բ—263ա. Ի խնդրոյ անուան նախագիծ տառից տանց—Միշտ էիդ
անեղ բնութիւն բնաւորեցան...

8. 263ա. Նորոգող հնութեան մարդկան...

9. 263բ—267բ. Բան խրատու ուսումնականց մանկանց ի դիմաց այրու-
բենից տառից—Այբն առաջին գրեզ, տրղայ...

10. 267բ—271բ. Բան հաւատոյ վասն անեղին և եղելոց բարանաբար
ի դիմաց հայկական տառից—Այբբն անըսկիզբն ասէ Աստուած...

11. 271բ—279ա. Բան ներտառական ի խրատոյ ոգոց համայնից ի դի-
մաց մերոյն տառից—Այբն Աստուծոյ գրեզ մերձակայ...

12. 279բ—281ա. Յիշատակարան Առակացն Սողոմոնի արքայի ըստ տա-
ռից այրուրենից—Աստուածեղէն հոգւովն ի սմա...

13. 281ա—283ա. Անդրադարձութիւն տառից յիշատակարանաց—Քաղցրա-
գունիս այս բաղձանօք...

14. 283ա—285ա. Վերստին յաւելուած ըստ անուան ոգոցին և ըստ անուան
գծոցին նախագիծք տառիս—Սա մարգարէ աստուածաբան...

15. 285ա—287ա. Քուղթ մխիթարական տեանն ներսէսի կաթողիկոսի
հայոց առ ոմն իշխան յարևելեան վասն որդւոյ իւրոյ տարածամ մեռելոյ—
Անտես է յոյսն աստուածային ըստ առաքելոյ...

16. 287ա—298ա. Նայեաց զոր էտ քեզ թագնաբար...

17. 288ա—290ա. Բան մաղթանաց—Աստուած անեղ անհասական...

18. 290ա—295բ. Մաղթանք առ հրեշտակապետսն Գաբրիէլ և Միքայէլ և
յամենայն զօրս յերկնաւորաց—Արդ պաղատիմք առ հոգեղէնսդ...

19. 295բ—320բ. Տեանն ներսեսի կամբրոնացւոյ ասացեալ—Շարժեալ
ստիպէ հարկ տէրունի...

Հ ի շ ա տ ա կ ա գ ր ու թ յ ու ճ ն ե ր

Գ ր շ ի

ա. 71ա.

Յունայնութեամբ զանկեալ [յանձին]

[...] յիշման կատարեսցին,

Կենաց բաշխօք միշտ զանթերին,

Ըզմեզ [յ]իշեն [ա]ռ ի բարին Ամէն

բ. 180բ. Միահամուռ՝ տուք Պարտապանէն մինչև աստ Պլ պիտի, բայց
Պիլ կայ թէ պակաս է՝ ի գաղափարս է. մի՛ մեղադրէր ով ծրագրաւդ:

գ. 352բ. Ով եղկելի ետասկէկ զըսիր,

Անձն անարժան գործով զազիր,

Զուձիս արհեստ այլ ի նանիր,

Միշտ հիմնարկես զանունդ ի կիր:

Հ Ե Խ Ա Ղ Ա Յ Ի

ա. 1ա. (Ճակատազարդի մեջ) Պողոս Ղ. Համամճեան (20-րդ դար)
բ. 320բ. (բնագրի վերջում) Պողոս Ղ. Համամճեան:

11

ԳՐԻԳՈՐ ՆԱՐԵԿԱՅԻ, ՄԱՏԵԱՆ ՈՂԲԵՐԳՈՒԹԵԱՆ

(Արթիկ քաղաք, Աղար Կիրակոսի Գաբրիելյան)

ԺԹ դար

Նյութ՝ թուղթ: Մեծուրիւն՝ 9×11,5: Դրութիւն՝ միաստիւն: Գիր՝ շղագիր: Տող՝ 15: Կազմ՝ մուշամբա: Վիճակ՝ քայքայված, սկզբից և վերջից բազմաթիվ թերթեր ընկած, էջերի գասավորութիւնը խառը և որոշ թերթեր գլխիվայր կազմված:

Մանր. Չեռագիրը Արթիկ է բերված Ղարսից առաջին համաշխարհային պատերազմի տարիներին:

Մույն նկարագրութիւնը կատարվել է 1983 թ. հունիսի 25-ին:

ՏԵՂԵԿԱՏՈՒ

ՄԱՏԵՆԱԴԱՐԱՆԻ ՉԵՌԱԳՐԵՐԻ ԱՃԸ 1983—1984 թթ.

Մաշտոցի անվան Մատենադարանի ձեռագրական հավաքածուները վերջին երկու տարում աճել են 125 միավորով և 1984 թ. դեկտեմբերի 31-ի դրությամբ ամփոփում են 16175 ձեռագիր: Այսպես.

Հավաքածուներ	Ա.ա 31. 12 1982 թ.	Ա.ա 31. 12 1984 թ.	Աճը եր- կու տա- րում	Որից		
				Գնված	Նվեր ստացած	Փոխանց- ված
Հայերեն ձեռագրեր	16895	16927	32	10	21	1
Հայերեն նոր ձեռագրեր	248	262	14	—	14	—
Հայերեն հմայիլներ	387	395	8	3	5	—
Հայերեն պատանիկներ	2031	2039	8	—	8	—
Արարատա ձեռագրեր	2054	2092	38	1	36	1
Արարատա հմայիլներ	36	36	—	—	—	—
Արարատա պատանիկներ	115	124	9	—	8	1
Այլալեզու ձեռագրեր	169	185	16	1	14	1
Այլալեզու պատանիկներ	116	115	—	—	—	—
Ընդամենը	16050	16175	125	15	106	4

Որպես շնորհակալություն և երախտագիտության արտահայտություն, ստորև, այսբնական կարգով, ներկայացնում ենք 1983—1984 թթ. ընթացքում Մաշտոցի անվան Մատենադարանին ձեռագրեր նվիրաբերած անձանց, հաստատությունների և նրանց նվիրած ձեռագրերի անունները (Մատենադարանում ձեռագրերի ստացած համարներով հանդերձ):

- Այվազյան Անդրանիկ վրդ., Հալեպ, 1983 թ.—1. Մեկնութիւն Ղուրանի, ԺԷ դ., Արարատա ձեռ. № 2056:
- Արարյան Սարգիս և Նորա, Հալեպ, 1984 թ.—1. Հմայիլ, 1787 թ., Հայ. հմայիլ № 394:
- Բաղայան Արմեն, Երևան, 1983 թ.—1. Հմայիլ, 1720 թ., № 10904:
- Բանուշյան Արշակ, ՀՍՍՀ Արովյան ԲՈՒՄ, 1984 թ.—1. Աւետարան, ԺԳ դ., Հայ պտուկ. № 2039, 2. Պատմութիւն Այրի և Ֆաթիմայի մասին, ԺԸ դ., Պարսկ. պտուկ. № 36, 3. Կրոնական, ԺԹ դ., Թուրք. պտուկ. № 20, 4. Ղուրան, ԺԸ—ԺԹ դդ., Արար. պտուկ. № 63, 5. Ղուրան, ԺԸ—ԺԹ դդ., Արար. պտուկ. № 64, 6. Ղուրան, ԺԹ դ., Արար. պտուկ. № 65, 7. Ղուրան, ԺԹ դ., Արար. պտուկ. № 66, 8. Շարիաթի օրենք, ԺԸ դ., Արար. պտուկ. № 67, 9. Քերականութիւն, ԺԹ դ., Արար. պտուկ. № 68:
- Բասմաշյան Հովհաննէս, Հալեպ, 1984 թ.—1. Բանաստեղծական բառարան, Ի դ., Արարատա ձեռ. № 2079, 2. Գրացանկ (կազմող՝ Գեորգ Հովհաննէս Մազլումյան), ԺԹ դ., Արարատա ձեռ. № 2080, 3. Պատմութիւն Յովսէփայ Գեղեցկիի և Բանք իմաստնոց, ԺԸ—ԺԹ դդ., Արարատա ձեռ. № 2081, 4. Վասն Քէոզորայ կայսրուհուն Բիզանդիոյ, 1872 թ., Արարատա ձեռ. № 2082, 5. Ռահիբ ուլ Լուրնանի, Բանաստեղծութիւններ, ԺԸ դ., Արարատա ձեռ. № 2083, 6. Աղօթք (հմայութիւն), 1845 թ., Արարատա ձեռ. № 2084:
- Բերանով Վախրանգ, Ախալցխա, 1983 թ.—1. Երգարան և 3. Կարենեանցի «Շուշանիկ Վարդենի», Ի դ. սկիզբ, Հայ. նոր ձեռ. № 249:
- Գամփեւոյան Գեորգ, Հալեպ, 1984 թ.—1. Ախտարք-Ռամգիրք, ԺԸ դ., № 10927, 2. Գուշա-

- կուսիներ, Ի դ., Հայ. նոր ձև. № 251, 3. Փամազիբ (ասորերեն և ասորատա արաբերեն), ժԹ-Ի դդ., Այլալեզու ձև. № 179, 4. Կանոն մկրտութեան (ասորատա արաբերեն), Ի դ., Այլալեզու ձև. № 130, 5. Կանոն մկրտութեան (ասորատա արաբերեն), Ի դ., Այլալեզու ձև. № 131, 6. Խորհրդատեար (ասորատա արաբերեն), 1929 թ., Այլալեզու ձև. № 182, 7. Փողովածու երգերի և բանաստեղծութիւնների (ասորատա արաբերեն), Ի դ., Այլալեզու ձև. № 183, 8. Նիբրեմի Ասորոյ Կցուրդք (ասորերեն), Ի դ., Այլալեզու ձև. № 184, 9. Երգարան (ասորատա արաբերեն), ժԹ-Ի դդ., Այլալեզու ձև. № 185:
8. Քեռոյան Գանիկ ավագ Բնյ., Լաբախ (Սիրիա), 1984 թ.—1. Բժշկարան, 1870 թ., № 10925:
9. Քեռոյան Տիգրան, Կանիբե, 1983 թ.—1. Երազահան, Ի դ., Հայ. նոր ձև. № 250, 2. Բառարան արաբերեն-հայերեն, Ի դ., Հայ. նոր ձև. № 251, 3. Հանրի կրթա, Բիդիաս և լուսնական քանդակագործութիւնը և դարու մէջ, 1910—1911 թթ., Հայ. նոր ձև. № 252:
10. Պյակչյան Հակոբ Բնյ., Էջմիածին, 1984 թ.—1. Յովսէփ վարժապետ Արաբկիբցի, Չափարեւակներ, 1834 թ., № 10924, 2. Լէլի (գրամա 5 գործ.), ժԹ դ., Հայ. նոր ձև. № 255:
11. Պեմիւրեան Արամ, Բեյրութ, 1984 թ.—1. Վեցհազարեակ, 1799 թ., № 10919:
12. Էլրակյան Վանիկ, Ախալցխա, 1983 թ.—1. Յայամարտք, ժԶ դ., № 10897, 2. Գրիգորի Տաթևացոյ Գիրք Հարցմանց, ժԾ դ., Հայ. պատկ. № 2034:
13. Քավրիգի հայոց առաջնորդարան (Աւմեն Հախնազարյանի ձեռամբ), 1984 թ.—1. նոր կտակարան, 1644 թ., № 10921, 2. Հմայիլ, ժԼ-ժԹ դդ., № 10922, 3. Արաբերենի բացատրական բառարան, 1642 թ., Արաբատա ձև. № 2071, 4. Բահա ուղ դին Մուհամմեդ Ամիլ, Աղոթքներ, 1630 թ., Արաբատա ձև. № 2072, 5. Շարհ-ի Շամսիլ (Տրամարանութիւն), 1828 թ., Արաբատա ձև. № 2073, 6. նոր ուղ Մուստարաշիդին (Աստուածարանութիւն), 1813 թ., Արաբատա ձև. № 2074:
14. Քովմայան Էղվաղ, Կ. Պալիս, 1983 թ.—1. Տաղարան, ժԷ-ժԸ դդ., № 10907:
15. Քուրայան Հաւարյան, Բեյրութ, 1983 թ.—1. Ասորերեն-արաբերեն բառարան, ժԶ-ժԷ դդ., Այլալեզու ձև. № 170, 2. Ընթերցումը Ի Ս. Գրոց, (ասորատա արաբերեն), ժԷ-ժԸ դդ., Այլալեզու ձև. № 173, 3. Մեկնութիւն Ղուրանի, ժԸ դ., Արաբատա ձև. № 2069:
16. Կառապետյան Անուշավան (Արզուման), ՀՍՍՀ Արիկի շրջ. Կուսակերտ գյուղ, 1984 թ.—1. Հմայիլ (մասն), ժԸ դ., Հայ. պատկ. № 2038:
17. Հախնազարյան Աւմեն—տնւ Քավրիգի հայոց առաջնորդարան:
18. Հակոբյան Էղվաղ, Կանիբե, 1983 թ.—1. Բժշկարան, 1787 թ., № 10912, 2. Ախտարք, ժԸ դ., № 10913:
19. Հակոբյան Հակոբ, Հալեպ, 1984 թ.—1. Կանոն պսակ Օրննիսի (ասորերեն և ասորատա արաբերեն), 1935 թ., Այլալեզու ձև. № 174, 2. Կանոն մկրտութեան (ասորատա արաբերեն), ժԹ դ., Այլալեզու ձև. № 175, 3. Փողովածու (ասորատա արաբերեն), ժԹ դ., Այլալեզու ձև. № 176, 4. Սուլէյման եպոս Ուսայի, Գիրք մեղուի (ասորատա արաբերեն), 1823 թ., Այլալեզու ձև. № 177, 5. Երգարան (ասորատա ասորերեն, արաբերեն, թուրքերեն), 1911 թ., Այլալեզու ձև. № 178:
20. Հաւարյանյան Գեիգու, Եւեան, 1983 թ.—1. Աւետարան ըստ Մատթէոսի, ժԷ-ժԸ դդ., Հայ. պատկ. № 2033:
21. Տեպեկյան Ռոբեր, Հալեպ, 1984 թ.—1. Հմայիլ, 1748 թ., Հայ. հմայիլ № 395:
22. Մադայան Արշակ, Եւեան, 1984 թ.—1. Հայ կամարի օրագիր, 1914—1917 թթ., Հայ. նոր ձև. № 253:
23. Մայան Պետրոս Բնյ., Էջմիածին, 1983 թ.—1. Հմայիլ, 1720 թ., Հայ. հմայիլ № 388:
24. Մազարյան Մանուկ, Փռովիդեն, 1983 թ.—1. Աւետարան (Օխուի), ժԾ դ., № 10908:
25. Մաւթրոսյան Հայկազ, Մաւսիլ, 1983 թ.—1. Փողովածու, 1686 թ., № 10905:
26. Մելիոնյան Արամայիս, Եւեան, 1984 թ.—1. Հմայիլ, 1831 թ., Հայ. հմայիլ № 390:
27. Մինասյան Լիզա, Եւեան, 1984 թ.—1. Յիշատակագրութիւնը և գրչափորձք, ժԸ դ., Հայ. պատկ. № 2037:
28. Մինասյան Միհրան, Հալեպ, 1984 թ.—1. Ալի Բազդուվի, Քիթաբ ուլ Ֆիթհ (Աստուածարանութիւն), 1701 թ., Արաբատա ձև. № 2091:
29. Միւրայան Պետրոս Ժ. վ., Հալեպ, 1984 թ.—1. Պրակի Գիադոխուի Շաղապք աստուածարանականք, ժԸ դ., № 10926:

30. Պարսուսյան Ռուրեն, Հալեպ, 1984 թ.—1. Աղօթագիրք (բրիտանական), 1867 թ., Արարատառ ձեռ. № 2092:
31. Ջելալյան Հակոբ, Արևեմ, 1984 թ.—1. Մանրանկար, ժ՛լ դ., Հայ. պատկ. № 2035, 2. Աղօթք, ժ՛լ դ., Հայ. պատկ. № 2036:
32. Սարգսյան Վարուժան, Կամասիս, 1983—1984 թթ.—1. Ալլի և Մեջնուն, 1846 թ., Արարատառ ձեռ. № 2058, 2. Կրօնական (շիաական), ժ՛լ դ., Արարատառ ձեռ. № 2059, 3. Շարիաթ, 1714 թ., Արարատառ ձեռ. № 2060, 4. Շարիաթ (ժառանգական իրավունք), 1583 թ., Արարատառ ձեռ. № 2061, 5. Ժողովածու, 1698 թ., Արարատառ ձեռ. № 2062, 6. Կրօնական (Ղամա-ն նուֆուս), 1813 թ., Արարատառ ձեռ. № 2063, 7. Արաբերենի բերանանութիւն, ժ՛լ-ժ՛լ դդ., Արարատառ ձեռ. № 2064, 8. Կրօնական (Դալաիլ ուլ Կելիմաթ). ժ՛թ դ., Արարատառ ձեռ. № 2065, 9. Արու Յազուր Յուսիֆ, Քերականութիւն, 1552 թ., Արարատառ ձեռ. № 2066, 10. Երգարան (Բէյազ), 1860 թ., Արարատառ ձեռ. № 2067, 11. Աղօթագիրք, ժ՛լ-ժ՛թ դդ., Արարատառ ձեռ. № 2068, 12. Օրինակք նամակաց Պաղատասար Սալաթեանի, 1926, 1935—1938 թթ., Հայ. նոր ձեռ. № 257, 13. Օրինակք նամակաց Պաղատասար Սալաթեանի, 1926—1929 թթ., Հայ նոր ձեռ. № 258, 14. Տեար բնօրինակութեան (նամակաց) Զեյթունի Հայրենակցական միութեան կեդրոնական վարչութեան, 1929—1932 թթ., Հայ. նոր ձեռ. № 259, 15. Տեար օրակարգի Զեյթունի Հայրենակցական միութեան կեդրոնական վարչութեան, 1929 թ., Հայ. նոր ձեռ. № 260, 16. Վասն մարգարէից և սրբոց, ժ՛լ դ., Արարատառ ձեռ. № 2085, 17. Հարցմունք և պատասխանիք վասն կրօնի, ժ՛թ-Ի դդ., Արարատառ ձեռ. № 2086, 18. Աստուածաբանութիւն, ժ՛լ-ժ՛թ դդ., Արարատառ ձեռ. № 2087, 19. Դրական բնութանի (մասն), ժ՛լ դ., Արարատառ ձեռ. № 2088, 20. Արու Հանիֆա, Քիթաբ ու Մունազիր (Օրէնսգիտութիւն), 1594 թ., Արարատառ ձեռ. № 2089, 21. Քերականութիւն, ժ՛թ դ., Արարատառ ձեռ. № 2090:
33. Սաղարեւյան Սեպուհ, Ալալցիսա, 1984 թ.—1. Պատմութիւն Ախալցխայի Կարապետեան և Եղիսարէլեան դպրոցաց, 1896 թ., Հայ. նոր ձեռ. № 255:
34. Սարգսյան Աշոտ, Երևան, 1984 թ.—1. Պողոս Հովան, Անցած գնացած դեպքեր և դէմքեր, 1930-ական թթ., Հայ. նոր ձեռ. № 254:
35. Սերոբյան Սարգիս, Կ. Պոլիս, 1983 թ.—1. Հմայիլ, 1709 թ., Հայ. հմայիլ № 389:
36. Սերոբյան Վաղարշակ, Կ. Պոլիս, 1983 թ.—1. Շարակնոց, ժ՛լ դ., № 10906:
37. Սյուլահյան Կոսի, Հալեպ, 1984 թ.—1. Ընդարձակ Հայկական երգարան, Ի դ. 30-ական թթ., Հայ. նոր ձեռ. № 262:
38. Սուրենյան Ռուրեն, Վիեննա, 1983 թ.—1. Յայտարարք, ժ՛լ դ., Հայ. պատկ. № 2032:
39. Փարանջյան Օննիկ, Արևեմ, 1984 թ.—1. Պարզատումար, 1665 թ., № 10923:
40. Փիլավնյան Խորեն, Հալեպ, 1984 թ.—1. Մուհամմեդ Բին Սէյիդ, Մուֆթաի Ուղղաղայիլ (Արհեստավորական եղբայրութիւնների մասին), ժ՛լ դ., Արարատառ ձեռ. № 2077, 2. Ժողովածու, 1874 թ., Արարատառ ձեռ. № 2078:
41. Փիլավնյան Տիգրան, Հալեպ, 1984 թ.—1. Հաշիա (Հարցմունք և պատասխանիք), 1853 թ., Արարատառ ձեռ. № 2076:
42. Քյուրբչյան Սարգիս, Լանզոն, 1984 թ.—1. Մաշտոց ձեռաց, ժ՛ն դ., № 10917, 2. Մաշտոց ձեռաց, ժ՛լ դ., № 10918:
43. Անունն անհայտ. Սփյուտֆանայության Էւտ մշտկութային կապի կոմիտէի միջոցով, 1984 թ.—1. Մուհամմադ իբն Ահմադ Ան Ռուսլի, Նիհայաթ Ուլ-Մուհթաջ իլա Շարհ-ուլ Մունհաջ (Շարիաթ), 1717 թ., Արարատառ ձեռ. № 2075:

3. 2. ՎԱՐԳԱՆՅԱՆ

Գլխավոր ավանդապահ

ԳԻՏԱԿԱՆ ՆԻՍՏԵՐ

Մաշտոցի անվան Մատենադարանում 1983—1984 թթ. ընթացքում տեղի են ունեցել հետևյալ գիտական նստաշրջանները.

Ա. Մաշտոցի անվան Մատենադարանի XIX գիտական նստաշրջանը: Նիստեր տեղի են ունեցել 1983 թ. դեկտեմբերի 8—9-ին հետևյալ ծրագրով.

1. Բացման խոսք (Մատենադարանի տնօրեն, ՀՍՍՀ ԳԱ թղթակից անդամ Ս. Արևշատյան):
2. XVIII դարի հայ գեղարվեստական գրականության լեզվի ընդհանուր պատկերը (զեկ.՝ բանասիրական գիտ. ղեկավար Ե. Նազարյան):
3. Լուսավորչի ավանդության մի արձագանք միջնադարյան Յրանսիայում (զեկ.՝ բանասիրական գիտ. ղեկավար Գ. Արզարյան):
4. «Հոռոմեական ոճի» արտահայտությունը հայ միջնադարյան գրականության մեջ (զեկ.՝ պատմական գիտ. թեկնածու Մ. Գարբինյան):
5. Դիտողություններ «Մենդոց գրքի» տարբերակների վերաբերյալ (զեկ.՝ բանասիրական գիտ. թեկնածու Ա. Զեյրունյան):
6. Հովհան Մանգակունու ճառերի ոճական առանձնահատկությունները (զեկ.՝ կրտսեր գիտ. աշխատակից Լ. Ստեփանյան):
7. Դվինը «Քաղակիրների պատմությունն ու գովարանությունը» երկում (զեկ.՝ իրավաբանական գիտ. թեկնածու Ե. Փոռոսյան):
8. Վարդան Արևելցու թարգմանությունները (զեկ.՝ բանասիրական գիտ. թեկնածու Փ. Անրարյան):
9. Գլաձորի համալսարանի հիմնադրման տեղի և ժամանակի հարցի շուրջ (զեկ.՝ պատմական գիտ. թեկնածու Ա. Մարտոսյան):
10. Սոֆիայի Կիրիլ-Մեթոդի գրադարանի Աբարատյան երկրի 1724—1736 թթ. օսմանյան նվաճումների շրջանին վերաբերող վավերագրերը (զեկ.՝ պատմական գիտ. ղեկավար, պրոֆեսոր Հ. Փափազյան):
11. Մատենադարանի 1689 թ. լեհերեն հրովարտակը և նրա պատմական արժեքը (զեկ.՝ պատմական գիտ. ղեկավար Վ. Գրիգորյան):
12. Նոր տվյալներ Դանիշմանների իշխանության մասին (զեկ.՝ պատմական գիտ. թեկնածու Է. Բաղդասարյան):
13. Հայոց «Պատճեն տոմարին» և արարական «Զիշերը» (զեկ.՝ կրտսեր գիտ. աշխատակից Զ. Էյնարյան):
14. Միջնադարյան արձակի արտացոլումը հայկական մանրանկարներում (զեկ.՝ արվեստագիտության թեկնածու Ա. Գևորգյան):
15. Խաչքարային արվեստի ձևավորման ակունքները (զեկ.՝ կրտսեր գիտ. աշխատակից Ա. Սահակյան):
16. Ղևոնդ Տայանը և հայ հոգևոր երաժշտության Վենետիկի դպրոցը (զեկ.՝ կրտսեր գիտ. աշխատակից Ա. Վարդումյան):
17. Ներսես Մեծը և նրա վերաբերությունը կցուրդների շարքին (զեկ.՝ արվեստագիտության ղեկավար Ն. Քանմիրյան):

* * *

Բ. ՀՍՍՀ գիտությունների ակադեմիայի, Մաշտոցի անվան Մատենադարանի, Երևանի պետական համալսարանի միացյալ գիտական նստաշրջանը՝ նվիրված Գլաձորի համալսարանի հիմնադրման 700-ամյակին: Նիստեր տեղի են ունեցել Երևանի համալսարանի դահլիճում հոկտեմբերի 16-ին հետևյալ ծրագրով.

1. Բացման խոսք (զեկ.՝ համալսարանի ղեկավար, ՀՍՍՀ ԳԱ ակադեմիկոս Ս. Ա. Համբարձումյան):
2. Գլաձորի համալսարանը և միջնադարյան Հայաստանի հոգևոր մշակույթը (զեկ.՝ Մատենադարանի ղեկավար, ՀՍՍՀ ԳԱ թղթ. անդամ Ս. Ս. Արևշատյան):

3. Գլաձորի համալսարանի 700-ամյակը (զեկ.՝ ՀՍՍՀ ԳԱ Հնագիտության և ազգագրության ինստիտուտի գիրքեկտոր, ակադ. Բ. Ն. Առաքելյան):
4. Հանալսարանական կրթությունը միջնադարյան Հայաստանում և Ռուսաստանի ու Եվրոպայի համալսարանների հայ ուսանողները (զեկ.՝ ՀՍՍՀ ԳԱ ակադեմիկոս Գ. Բ. Ղարիբջանյան):
5. Գլաձորի սան Ստեփանոս Երրեկյանը (զեկ.՝ պատմ. գիտ. գրկտոր, պրոֆ. Ս. Տ. Մելիք-Բախչյան):
6. Գլաձորի Հնագիտական պեղումները (զեկ.՝ զոցենտ Ի. Գ. Ղարիբջանյան):
7. Գլաձորի համալսարանի դերը հայ երաժշտության դարգացման գործում (զեկ.՝ արվեստագիտության գրկտոր Ն. Կ. Քանձիրյան):
8. Եսայի Նշեցու գեղագիտական հայացքները (զեկ.՝ բանասիր. գիտ. գրկտոր Ա. Ն. Մրապյան):
9. Եսայի Նշեցին և միաբարական շարժումը Կիլիկյան Հայաստանում (զեկ.՝ պատմ. գիտ. թեկնածու Յ. Հ. Վարդանյան):
10. Հայկական մանրանկարչության եղեգնաձորի գոյրոցը (զեկ.՝ արվեստագիտության թեկնածու Ա. Բ. Գևորգյան):

ՑԱՆԿ ՄԱՏԵՆԱԳԱՐԱՆԻ ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ (1982—1984 թթ.)

1. Հ. Հ. Հախորյան, Վասպուրականի մանրանկարչությունը, գիրք Բ, Երևան, ՀՍՍՀ ԳԱ հրատարակչություն, 1982, տպարանակ 4000, 178 էջ + 70 նկ.:
2. Մովսես Կաղանկատուացի, Պատմութիւն Աղուանից աշխարհի, բնական բնագիրը և ներածությունը Վարագ Առաքելյանի, Երևան, ՀՍՍՀ ԳԱ հրատարակչություն, 1983, տպարանակ 2000, ԽԸ + 383 էջ:
3. Источники по истории высших школ средневековой Армении (XII—XV вв.), перевод с древнеармянского, вступительные статьи и примечания К. С. Тер-Давтян, предисловие и редакция С. С. Аревшатяна, Ереван, Издательство «Айастан», 1983, тираж 1500, 111 с.
4. Հայկական մանրանկարչություն. Գիմանիա (մանրանկարչական 16 բացիկ), կազմող Ա. Բ. Գևորգյան, Երևան, «Սովետական գրող» հրատարակչություն, 1983, տպարանակ 20000:
5. Հայկական մանրանկարչություն. Վասպուրական (մանրանկարչական 16 բացիկ), կազմող Հ. Հ. Հախորյան, Երևան, «Սովետական գրող» հրատարակչություն, 1983, տպարանակ 20000:
6. Հայկական մանրանկարչություն. Գլաձոր (մանրանկարչական 16 բացիկ), կազմող Է. Կորյունյան, Երևան, «Սովետական գրող» հրատարակչություն, 1983, տպարանակ 20000:
7. Մայր ցուցակ հայերէն ձեռագրաց Մաշտոցի անուան Մատենադարանի, հատոր Ա, կազմեցին՝ Օ. Սեփանյան, Ա. Զեյթունյան, Փ. Անթարյան, ներածություն Ա. Մնացականյանի, Երևան, ՀՍՍՀ ԳԱ հրատարակչություն, 1984, տպարանակ 1000, ԾԴ + 1470 էջ:
8. Հայերեն ձեռագրերի հիշատակարաններ՝ ԺԳ դար, կազմեց Ա. Ս. Մաթևոսյան, Երևան, ՀՍՍՀ ԳԱ հրատարակչություն, 1984, տպարանակ 1000, 988 էջ:
9. Հովհաննես Տեր-Պալըյան, Զուգայեցու Հաշվառումարը, («Տնտեսական պատմության վավերագրեր», մատենաշար, գիրք Ա), աշխատասիրությամբ Լ. Ս. Խաչիկյանի և Հ. Գ. Փափազյանի, Երևան, ՀՍՍՀ ԳԱ հրատարակչություն, 1984, տպարանակ 1000, 425 էջ:
10. Գիվան հայոց պաամարյան, նոր շարժ, գիրք Ա. Ղուկաս Կարենցի, հատոր Ա (1780—1785 թթ.), աշխատասիրությամբ Վարդան Գրիգորյանի, Երևան, 1984, ՀՍՍՀ ԳԱ հրատարակչություն, տպարանակ 1000, 596 էջ:
11. Բանբեր Մատենադարանի 14, Երևան, 1984, ՀՍՍՀ ԳԱ հրատարակչություն, տպարանակ 1000, 298 էջ:
12. Мовсэс Каланкатуаци, История страны Алуанк, перевод с древнеармянского, предисловие и комментарии Ш. В. Смбатяна, Ереван, Издательство АН АрмССР, 1984, тираж 5000, 257 с.
13. Armenian Miniatures of the 13th and 14th centuries from the Matenadaran collection Yerevan, by Emma Korkhmazian, Irina Drampian, Gravarid Hakopian, Leningrad, Aurora Art Publishers, 1984, 40 p. + 164 tables.

14. Ս. Ս. Արեշատյան, Ա. Ս. Մարևոսյան, Գլաձորի համալսարանը՝ միջնադարյան Հայաստանի լուսավորության կենտրոն, Երևան, «Հայաստան» հրատարակչություն, 1984, տպարանակ 5000, 58 էջ:

15. С. С. Аревшатян, А. С. Матевосян, Гладзорский университет—центр просвещения средневековой Армении, Ереван, Издательство «Айастан», 1984, тираж 3000, 65 с.

16. Քարսեղ Կեսաբազի, Յաղագս վեցաբնույտ արարչութեան, աշխատասիրությամբ կիճ Մարտիրոսյանի, Երևան, ՀՍՍՀ ԳԱ հրատարակչություն, 1984, տպարանակ 1000, ԽԲ+379 էջ:

17. Լ. Տեր-Պետրոսյան, Հայ հին թարգմանական գրականություն («Հայ մշակույթ» գիտահանրամատչելի մատենաշար, 3), Երևան, «Սովետական գրող» հրատարակչություն, 1984, տպարանակ 10000, 59 էջ:

18. Л. Тер-Петросян, Древнеармянская переводная литература («Армянская культура», научно-популярная серия, 3), Ереван, Издательство «Советакан грох», 1984, тираж 3000, 51 с.

19. L. Ter-Petrossian, La littérature arménienne ancienne de traduction („Culture arménienne“ serie de livres de vulgarisation, 3), Erevan, Maison d'Édition „Sovetakan grogh“, 1984, 2000 ex., 48 p.

20 Armenian Miniatures of the 13th and 14th centuries from the Matenadaran collection (մատենադարանի 13-րդից, կազմող է. Կորիսմազյան), Leningrad, Aurora Art Publishers, 1984, 76000 ex.

21. Քարսեղ Կեսաբազի («Հայկական մատենադարչություն» գրքուկների մատենաշար հայերեն, ռուսերեն և անգլերեն առաջարանով. մատենաշարի գլխավոր խմբագիր Բ. Չուգասոզյան), կազմող է. Կորիսմազյան, «Էրեբունի» հրատարակչություն, Ֆինլանդիա, 1984:

22. Ավագ (նույն մատենաշարով), կազմող է. Չարսրյան:

23. Մեռուհ (նույն մատենաշարով), կազմող է. Հակոբյան:

24. Գրիգոր (նույն մատենաշարով), կազմող է. Չուգասոզյան:

25. Սարգիս Պիճակ (նույն մատենաշարով), կազմող է. Ղազարյան: